

trens del mot, cap al NE. i el S : hi havia hagut un *Sas* prop de Gerri (no gaire avall de Sort), com sigui que figura en una butlla papal de 1164 sobre les possessions d'aquell monestir. Pel que fa al *Castelló Veyl del Sas* de CastPna., apareix amb el nom així, almenys des de 1320 (BSCC xiv, 201).

Hi ha una prova eloqüent que el mot no sols existia en el S. x, sinó que llavors ja era molt antic: la tenim en la forma mateixa del compost *Tremessàs*, nom del barranc que passa pel bell peu del *Sas* de Cornudella, provinent d'entre els altres dos *sassos* del municipi (*Lo Sassieso* i *Lo Saset*), i que ja apareix en un doc. de 989: «dono una terra ad stirpare *inter Amos Sassos*» (en un altra còpia li dona una seva llatinització un savi notari «inter Ambos Saxos») i en un altre de 979: «in castro Vellasia [Betesa, allí damunt], in loco que dicitur *Inter Ambas Saxas*» (Abadal, §§ 281 i 245). A través de les llatinitzacions en part arbitràries (no ens fiem gaire del qui sap que en llatí existeix el numeral AMBO, però sí del qui reproduceix bonament la pronúncia popular d'aquell temps arcaic), ens adonem prou que es tracta de INTER AMBOS SASSOS, amb apòcope arcaica de la terminació -os, a la manera occitana,⁶ i afèresi del *en-* de *Entramessàs*; per més que el que avui se sent per allà és *Tremessàs*, deu haver-hi una variant amb síncope regular *Transàs*, que és el que ens queda disfressat en la grafia mal copiada *Trausàs*, en el mapa a 1':50 000.

Un nom tan antic i aferrat a la terra, i recusat per les fonts majoritàries del lèxic romànic, no podem sinó mirar-lo com a pre-romà: però és bascoide, ibèric o indoeuropeu? Som en terra hispànica i un mot de cos tan breu, es presta molt a coincidències i homonímies. Tot decantant-me per la darrera alternativa, no gosaria pas rebutjar del tot la primera, d'acord amb el suggeriment que vaig escriure el 1954 per al DCEC (quan tenia poca doc. sobre aquest problema) i que he deixat encara en el DECH iv, 390a32-391a6 (per no tancar portes a ningú). Sobretot em sembla sempre molt raonable admetre que una part dels NLL aragonesos en *Sas*-vinguin realment d'aqueixa arrel basca *sa(t)s* 'fems, escombraries', 'runa, escòries, cagaferro' (cf. Mitxelena, BSVAP xi, 297)⁷

Però del *sas* que estudiem, veig fortes raons per creure que no és d'origen ibero-basc sinó indoeuropeu; per ventura cèltic, qui sap si sorotàptic, i de tota manera enllaçat amb elements ultra pirenaics representats en cèltic.

En primer lloc els indicis geogràfics, sense excloure el basc, susciten ja tots sols la sospita que no ho és. La zona intensa de *sas* i *saso* no passa gaire de l'Ebre i la Serra Alcobierre-Monegres, però ja hem vist que n'hi ha pel Baix Aragó i fins a Cast. d. I. Pna.; amb un vigor i antigor que no ens deixen creure en una aportació de la Conquesta. Pel ponent els límits en coincideixen amb els de la Ribera navarresa (d'escàs contingent d'euskismes); notem que no va recollir-lo mai Azkue, de qui ens fiem molt (només Bera-Mendiz. «*saso*: terreno inculto», i al capdavant no fóra estrany que hagi arribat a entrar-hi); per l'E. s'atura en el curs

del Segre, a la Noguera; pel Nord poc passa de la gran serra transversal que assenyalava el principi del Pre-Pirineu: «Guara-Carrodilla-Montsec».

Tenim doncs, aquí, una paraula essencialment peculiar dels Somontans de Navarra, d'Osca, de Barbastre, de Llitera i del Segrià. Si no fos pel petit grup de *sassos* de la vall de Cornudella, podríem dir que és estrany a Ribagorça, i àdhuc aquest grup es troba al S. de l'altre gran ante-mural pirinenc, la serra de Seradui-Altaió-Sant Gervàs, que tanca el pas de la Ribagorçana en el Pas d'Escales. Res no se'n troba a les altes valls pirinenques, de Boí, Barravés i Benasc, res a Sobrarbe (fora de derivats d'atribució dubtosa, o improbable, veg la nota 8); gairebé res a les valls de Tena de Jaca.⁸ Qui se'n vulgui convèncer més, trobarà encara un mapa (a la 1.ª ed. d'aquest article, *Papeles de Son Armadans*, juny 1959, pp. 291ss.): les zones de forta vitalitat es troben a la latitud Lleida-Osca-Tudela; més enllà, només avançades cap al N. i SO.; i notem que al N. el mot ja no és comprès popularment i només representat per la toponímia major, ací i allà.

Això s'assembla notablement a l'àrea de CARANT, una altra romanalla indoeuropea, evident aquesta i probabl. sorotàptica. L'absència total, o extrema rarietat, dels NLL emparentats amb *sas* crida immediatament l'atenció al qui recorre les riquíssimes llistes de toponímia menor aplegades per Elcock (*l c*) a Sobrarbe, i per mi a Ribagorça, Pallars etc. Allà és on formiguegen els basquismes, incomparablement més que en els Somontans.

A cercar una explicació per una altra banda, ens mouen decididament els sufixos que s'afegeixen a aquesta arrel, en certs derivats que encara no hem vist. «Una *sarda* és un tros que no 's cultive, dalt del *sas*» em van informar a Fraga; «*sarda* i *sas* volen dir quasi 'l mateix, però 'l *sas* a vegades se cultive» precisaven a Saïdí. Aquesta relació que dos informadors populars (eren dels excel·lents) perceben entre aquests dos mots em sembla ser verament etimològica: *sarda* deu venir de *SASSITĀ, amb el sufix que ens mostren *LEGITĀ al costat de *LEG-AMO- i *LEGA; *TROCTĀ brotant de l'arrel *TROGIO-; *JŪTŪTĀ enfront del cèltic insular JUTO- o JUTU- (veg. DCEC/DECH, LIRIA, LIDIA, LÉGA-MO, TROCHĀ; *ZCeltPh*: xxv, 45, 49, 58): tots, mots indoeuropeus, d'arrels generalment amb representació cèltica, en part ben segura. El pas de **sasda* a *sarda* és normal: recordem el cast. *bordar* < (**brordar*) BRUZDAN, els cat. PABORDE PRAEPOSITUS, ALMORDA < àr. *múzdā*, *targa* (/trasga/TRAIGA) TRANSICA, Corberan < KAUZIBRAND, ordilles USITILIA etc.

Ara bé, la difusió de *sarda* és bastant considerable, i mot volgut pels bons aragonesos: «peleas que armábamos en las afueras -- engolfándonos en la vecina *sarda*, bosque secular de encinas, en donde matábamos el tiempo tirando flechazos a los pájaros», Ramon y Cajal (*Rev de Aragón*, 1902, 151). Però el concepte dominant en la resta del domini navarro-aragonès coincideix amb el català a designar indrets de vegetació pobra o esclarissada: el defineixen «nombre propio y